

ตอนที่ 1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการกระจายของมนุษย์

ประชากร¹ นับว่าเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์เศรษฐกิจโลกมากที่สุด เพราะประชากรเป็นผู้ผลิต ผู้แลกเปลี่ยน และเป็นผู้บริโภค นอกจากนี้ยังเป็นผู้ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ อีกด้วย

ประชากร : ชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกจะแตกต่างกันตามฐานะทางเศรษฐกิจ ถ้าผลผลิตน้อยกว่าความต้องการของประชากรย่อมมีผลกระทบต่อคุณภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรอย่างยิ่ง ในภาพแสดงถึงการขาดแคลนอาหารอย่างหนักในทวีปแอฟริกา โครงสร้างของประชากรในประเทศไทยและสวีเดน

¹ประชากรหมายถึงมนุษย์หรือสัตว์ หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาโดยคิดรวมทั้งกลุ่ม เช่น ประชากรสุกร, มด, ช้างหรือมนุษย์ ในที่นี้หมายถึงประชากรมนุษย์ (Human Population) เท่านั้น

ประชากรศึกษา หมายถึง โครงการการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชากรและวิธีการแก้ปัญหาประชากร (ภาวะประชากร คือ ผลจากการเกิด การตาย และการย้ายถิ่น)

ประชากรศาสตร์ หมายถึง การศึกษาจำนวนคนที่เกิด ตาย และย้ายถิ่น โดยอาศัยหลักการคำนวณและวิธีสถิติช่วยทั้งในปัจจุบันและอนาคต

เมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2525 ประชากรของโลกมี 4,586 ล้านคน² โดยจำแนกเป็น ประชากรประเทศที่พัฒนาแล้ว 1,152 ล้านคน และประชากรประเทศที่กำลังพัฒนา 3,434 ล้านคน คาดว่าในปี พ.ศ. 2543 จะมีประชากรรวมทั้งโลกมากกว่า 6,168 ล้านคน นับว่ามีอัตราการเพิ่มรวดเร็วมาก เพราะในปี พ.ศ. 2510 ประชากรโลกมีประมาณ 3,500 ล้านคน ในช่วงเวลา 12 ปี เพิ่มขึ้นมากกว่า 800 ล้านคน ดังนั้น จำนวนประชากรย่อมมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างแน่นอน จำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการกระจายของมนุษย์โดยสังเขป ดังนี้

1. โครงสร้างและประชากรของโลก
2. การตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นของประชากร
3. ปัญหาประชากร

บทที่ 1

โครงสร้างและประชากรของโลก

โครงสร้างและประชากรโลกมีบทบาทสำคัญต่อความเจริญและพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่าง ๆ ในโลกอย่างยิ่ง เพราะประชากรมีบทบาทโดยตรงในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกชนิด

สาระสำคัญ ประกอบด้วย ความสำคัญของประชากร, ลักษณะของประชากร โครงสร้างของจำนวนประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ, อัตราส่วนของประชากรต่อที่ดิน, การกระจายของประชากร, องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการกระจายของประชากร, อัตราการเพิ่มของประชากร, ภาวะประชากรมากเกินไปหรือภาวะประชากรน้อยเกินไป, เขตความหนาแน่นประชากรของโลก, และการกระจายของประชากรในทวีปต่าง ๆ

ความสำคัญของประชากร มีดังนี้

1. ในฐานะเป็นกำลังคน (Man Power) กำลังคนเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจจำนวนคนที่ทำงานได้ของรัฐ (Labour Force) มีผลต่อการขยายการผลิต ขยายตลาดให้กว้างขวางออกไป

² สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แผนภูมิสถิติประชากรโลก ปี 2525 และ Information Please Almanac 1982.

2. ในฐานะพลังอำนาจทางการเมือง ประเทศที่มีประชากรมากสามารถเกณฑ์ทหารได้มาก จึงมีอำนาจในการต่อรองเจรจาทางการเมือง

3. ในฐานะเป็นผู้พัฒนาสังคม ประชากรควรมีการศึกษาสูง มีทักษะในเทคโนโลยีสูงและสุขภาพดี ศึกษาได้จากจำนวนแพทย์ต่อประชากร อัตราการเกิดและการตาย

4. ในด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิตและการบริโภค ประชากรเป็นตัวจักรกลสำคัญที่ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

ลักษณะประชากร

ลักษณะประชากรมี 2 ลักษณะ คือ

ก. ลักษณะประชากรทางกายภาพ

1. พวกผิวดำ พวกนี้อาศัยอยู่ในเขตอากาศร้อน แสงแดดจัด มีผิวดำ แต่สีน้ำตาลจนถึงเป็นสีดำ มีรูขุมขนมาก ต่อมเหงื่อกว้าง เพื่อช่วยให้ระบบขับถ่ายทางผิวหนังดีขึ้น เพื่อบรรเทาความร้อน มีรูจมูกกว้าง ปากกว้าง ริมฝีปากหนา เพื่อช่วยให้ระบบหายใจดี คือหายใจเอาอากาศร้อนเข้าไปจะได้เย็นลง เส้นผมหยิกเป็นก้อนหยอยหรือขนแกะ พวกนี้มีลักษณะคล้ายพวกนิโกร เลยเรียกพวกนี้ว่า นีกรอยด์ (Negroids)

พวกนี้ส่วนมากจะอยู่ในทวีปแอฟริกา และยังแยกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีก คือ พวกบันดู ชูดานนิโกร ปีกมี มุชเมญ และฮอทเทนทอต

นอกจากกลุ่มนิโกรแล้วยังมีกลุ่มแฮไมท์ เป็นชนพื้นเมืองอยู่ตอนเหนือของทวีปแอฟริกา มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน

2. พวกผิวเหลือง หรือพวกมองโกลอยด์ (Mongoloids) พวกนี้มีถิ่นดั้งเดิมอยู่ในบริเวณทุ่งหญ้าทางตะวันออก ซึ่งมีอากาศแห้งมาก พวกนี้จะมีผิวสีเหลืองจนถึงเหลืองน้ำตาล รูขุมขน ปานกลาง ผมเหยียดตรง รูปหน้าแบน เบ้าตาตื้น เปลือกตาอูม รูปนัยน์ตาเรียวแคบเพราะต้องคอยหรี่ตาเพื่อป้องกันแสงแดดและผงฝุ่น รูปศีรษะกลมกว้าง มีโหนกแก้มสูง เพราะต้องหายใจเข้าไปในกระพุ้งแก้มให้อุ่นก่อนที่จะสูด

พวกนี้ส่วนใหญ่อยู่ในทวีปเอเชีย มีหลายเชื้อชาติ เช่น พวกยาคูต (Yakut) และตาทาร์ (Tatar) ในไซบีเรีย พวกจีนและมองโกลในจีนและภาคกลางของเอเชีย พวกมองโกลลอยด์ได้ในทิเบตและคาบสมุทรอินโดจีน พวกมาลาया ในเกาะมาลาया

3. พวกผิวขาว หรือพวกคอเคซอยด์ ได้แก่ พวกที่อาศัยอยู่ในบริเวณทุ่งหญ้าทางตะวันตกของโลกเก่า (ยูเรเชีย) มีอุณหภูมิเฉลี่ยและความชื้นปานกลาง มีแสงแดดน้อย พวกนี้มีผิวสีน้ำตาลอ่อนไปจนถึงขาว รุขมขนเปิดปานกลาง ผมหยักโศก

พวกนี้ส่วนใหญ่อยู่ในทวีปยุโรปแบ่งเป็น 3 พวกใหญ่ ๆ ตามรูปร่างลักษณะคือ

1. พวกนอร์ดิก มีรูปร่างสูงใหญ่ ผิวขาว ผมสีทอง ตาสีฟ้า รูปร่างยาว เติมอยู่แถบชายฝั่งทะเลเหนือและทะเลบอลติก ต่อมาได้ขยายไปในภูมิภาคอื่น ๆ ทวีปยุโรป

2. พวกอัลไพน์ มีรูปร่างสูงปานกลาง รูปร่างกลม ผิวคล้ำกว่าพวกนอร์ดิก พวกนี้รวมชนเผ่าสลาฟในสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียต และในยุโรปตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

3. พวกเมดิเตอร์เรเนียน มีรูปร่างเล็ก ผมและตาสีดำ รูปร่างยาว แต่มีขนาดเล็กกว่าพวกนอร์ดิก อาศัยอยู่แถบคาบสมุทรไอบีเรีย คาบสมุทรบอลข่าน คาบสมุทรอิตาลี และภาคใต้ ของฝรั่งเศส

ในสมัยแรก ๆ มนุษย์อยู่กระจายไปในบริเวณต่าง ๆ แต่เนื่องจากภาวะแวดล้อมและอิทธิพลของลมฟ้าอากาศทำให้มีการโยกย้าย พวกมาทีหลังจะผลักดันพวกแรกให้อพยพต่อ ๆ ไป แต่พอหลังจากอพยพแล้วมนุษย์เชื้อชาติต่าง ๆ ก็กระจายไปในที่ต่าง ๆ จึงเกิดการผสมระหว่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมขึ้น

ข. ลักษณะประชากรทางวัฒนธรรม โครงสร้างของสังคมประกอบไปด้วยเชื้อชาติ (Race) ศาสนา (Religion) ภาษา (Language) ขนบธรรมเนียมประเพณีและอื่น ๆ

1. เชื้อชาติ (Race) ไม่มีชนกลุ่มใดในโลกที่จะมีเชื้อชาติที่บริสุทธิ์ที่ไม่เคยปะปนกับชาติอื่นเลย เชื้อชาติมีผลต่อรัฐเพราะความรู้สึกสำนึกในเชื้อชาติของตน ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย ทั้ง ๆ ที่โลกก็พยายามจะยอมรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ว่าทุกชาติมีสิทธิเท่าเทียมกันก็ยังมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น ปัญหาเรื่องผิว เป็นต้น

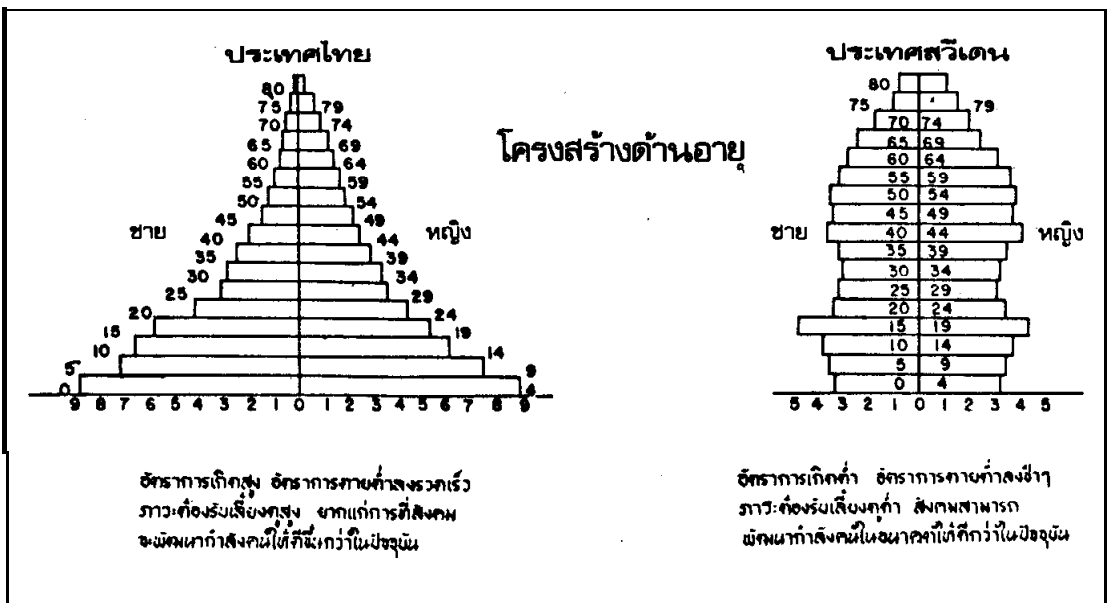
2. ภาษา (Language) ภาษาเป็นสิ่งที่มิใช่อิทธิพลสามารถยึดเหนี่ยวประชาชนในชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะภาษาเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนเข้าใจความรู้สึกนึกคิดซึ่งกันและกัน แต่ถ้าวัดประชากรพูดภาษาแตกต่างกันมาก จะก่อให้เกิดความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันจนทำให้เกิดความแตกแยกในที่สุด

3. ศาสนา (Religion) ศาสนาเป็นสิ่งสูงส่งเสริมสร้างทางด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับความศรัทธา ความเชื่อถือ และเป็นรากฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี ขณะเดียวกันศาสนาก็เป็นสาเหตุสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ก่อให้เกิดสงคราม ตัวอย่างเช่น สงครามครูเสด แม้แต่ในปัจจุบันศาสนาก็มีส่วนแต่ไม่ใช่สาเหตุที่มาจากศาสนาเพียงอย่างเดียว เช่น สงครามระหว่างฝักบัวกับอาหรับ สาธารณรัฐอินเดียกับสาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน นอกจากนี้ศาสนายังเป็นเสมือนเกราะป้องกันการขยายตัวของลัทธิที่ไม่มีศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจนอกจากอุดมการณ์ของตน จะเห็นว่าศาสนาอิทธิพลต่อภูมิศาสตร์การเมืองด้วย

คุณลักษณะของประชากรทั้งทางวัฒนธรรมและกายภาพนั้นมีผลทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งในและนอกประเทศด้วย

โครงสร้างของจำนวนประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ

โครงสร้างของประชากรถ้าพิจารณาวิเคราะห์ตามกลุ่มอายุและเพศจะสังเกตได้จากรูปของปิระมิดประชากร (Population Pyramid)

โครงสร้างของประชากรในประเทศไทยและสวีเดน

ปีระมิตประชากรมีรูปแบบแตกต่างกันตามกลุ่มอายุและเพศ ถ้าประชากรที่มีอายุน้อยจำนวนมากกว่าประชากรที่มีอายุมากหลายเท่าจะเห็นรูปฐานปีระมิตแตกต่างกับยอดปีระมิตมาก เช่น ปีระมิตประชากรของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ในปี พ.ศ. 2510 (ค.ศ. 1967)

กลุ่มประชากรตามเพศ

อัตราส่วนของหญิงชายย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจและปัญหาทางสังคม เช่นกัน ตามปกติแล้วทุกประเทศมักจะมีประชากรที่เป็นหญิงมากกว่าชาย ถ้าประเทศใดมีประชากรส่วนใหญ่เป็นหญิง ก็จะทำให้ประสิทธิภาพทางทหารและการทำงานที่ต้องใช้กำลังลดประสิทธิภาพลง ในประเทศที่พัฒนาแล้วหญิงจะช่วยชายทำงานนอกบ้านเพื่อเศรษฐกิจในครอบครัว แต่ถ้าหญิงมีประสิทธิภาพในทางกำลังกายกำลังสติปัญญา ก็จะทำแทนหรือช่วยเหลือชายได้อย่างดี

การศึกษาและเทคโนโลยีเป็นสิ่งสำคัญมาก ต่อความสามารถในการทำงานของประชากร ประเทศที่มีประชากรน้อย แต่มีการศึกษาดี จะช่วยให้รัฐมั่งคั่งกว่าประเทศที่มีประชากรมาก แต่มีระดับการศึกษาต่ำ ซึ่งจะทำให้รัฐต้องประสบกับปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

นิยามความหมายศัพท์ประชากรที่ควรทราบ

1. อัตราเกิดโดยประมาณ $\frac{\text{จำนวนเด็กที่เกิดมีชีพทั้งหมดในรอบปี}}{\text{จำนวนประชากรกลางปีในปีเดียวกัน}} \times 1,000$

การเกิดมีชีพ คือ ทารกที่คลอดมาแล้วมีชีวิตรอด

จำนวนประชากรกลางปี คือ จำนวนประชากรในวันที่ 1 มกราคม ในปีนั้น ๆ รวมกับจำนวนประชากรในวันที่ 31 ธันวาคม หาดด้วย 2 เป็นจำนวนประชากรกลางปีหรือประชากรวันที่ 1 กรกฎาคมของปีนั้น ๆ

2. การเจริญพันธุ์ หมายถึงจำนวนคนที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

3. อัตราตาย คือ จำนวนการตายต่อปีต่อจำนวนประชากร 1,000 คน

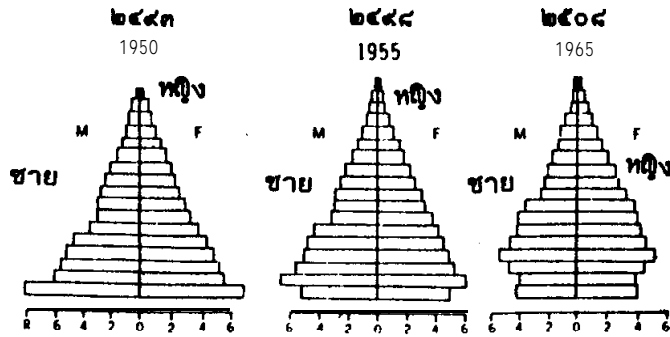
4. อัตราตายของทารก คือ จำนวนการตายของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 1 ปี ต่อประชากร 1,000 คน

5. ความยืนยาวของชีวิต คือ อายุเฉลี่ยของประชากรที่ตาย

6. การเพิ่มคามธรรมชาติ คือ จำนวนการเกิด ลบด้วยจำนวนการตายไม่รวมการเพิ่มและการย้ายถิ่นเข้ามา

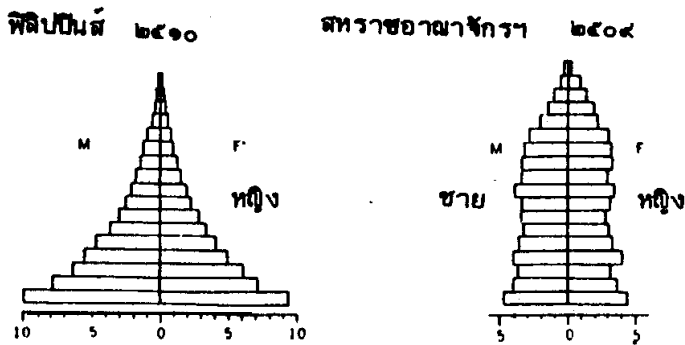
7. อัตราการเกิดทดแทนสุทธิ คือ อัตราที่สตรีถูกทดแทน โดยบุตรหญิงที่ให้กำเนิดบุตรในอนาคตได้มีจำนวน 1,000 คนและเกิดเป็นบุตรหญิง 1,000 คน ถือว่าเป็นอัตราการเกิดทดแทนสุทธิเท่ากับ 1

ปีระมิตประชากรอาจแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ ตามลักษณะโครงสร้างทางอายุของประชากร ได้ดังนี้

ปีระมิตประชากรในประเทศไทย

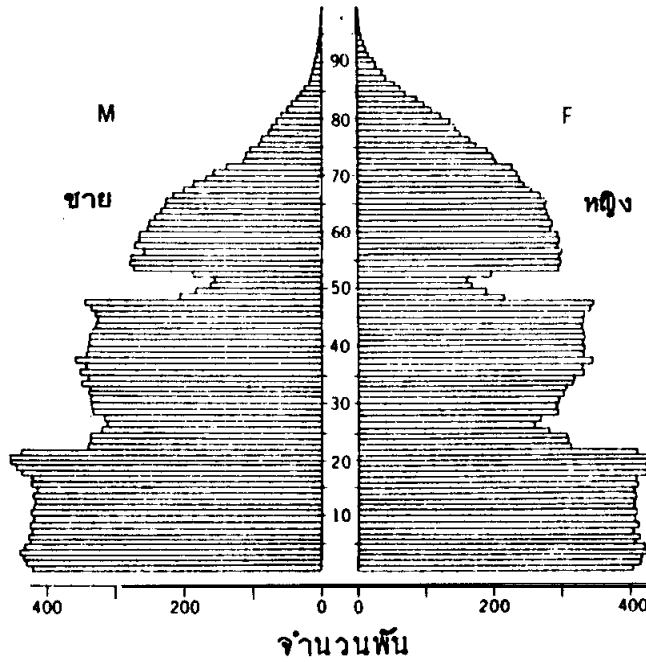
1. ลักษณะประชากรขยาย (Expansive) ฐานกว้าง รูปทรงสามเหลี่ยม แสดงว่า ประเทศนั้น ๆ มีประชากรวัยเด็กมาก และมีอัตราเพิ่มของประชากรสูง ประเทศไทย จัดอยู่ในลักษณะนี้

ปีระมิตของประชากรในฟิลิปปินส์และสหราชอาณาจักร

2. ลักษณะประชากรคงที่ (Stationary) ฐานแคบ ด้านข้างทั้งสองของรูปตั้งชัน แสดงว่า มีประชากรวัยเด็กไม่มากนัก ขณะเดียวกันประชากรในแต่ละกลุ่มอายุไม่ต่างกันมาก แสดงว่า มีการเพิ่มประชากรน้อย หรือไม่เพิ่มเลย (Zero rate) คือ อัตราการเกิดและตายมีค่าพอ ๆ กัน

3. ลักษณะของประชากรลด (Constrictive) ฐานแคบกว่าลักษณะที่ 2 คือ ลักษณะสอบเข้า แสดงว่า ประชากรวัยเด็กมีจำนวนน้อยกว่าประชากรในกลุ่มอายุที่สูงกว่า ประเทศที่มีลักษณะปรีะมิตเช่นนี้ จำนวนประชากรจะลดลง

โครงสร้างรูปปรีะมิตประชากรของฝรั่งเศส

ปรีะมิตประชากรนั้น ทำให้มองเห็นลักษณะโครงสร้างประชากรของรัฐ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และวางแผนนโยบายของรัฐ

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ คำนึงถึงแต่ความมั่งคั่งของรัฐ และจำนวนประชากรที่พอเพียง มิใช่คำนึงถึงแต่จำนวนประชากรในแง่กำลังทหารเพียงอย่างเดียว เพราะประชากรมีส่วนช่วยในการเพิ่มประชากรที่มีอายุน้อยมีจำนวนสูงกว่าจำนวนประชากรสูงอายุมาก ทำให้รูปปรีะมิตมีฐานกว้างมาก และยอดแหลมเรียว ส่วนปรีะมิตประชากรของสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ ในปี พ.ศ. 2509 (ค.ศ. 1966) จะมีฐานปรีะมิตและตอนกลางขนาดใกล้เคียงกันและที่ยอดปรีะมิตไม่เล็กเรียวมากนัก

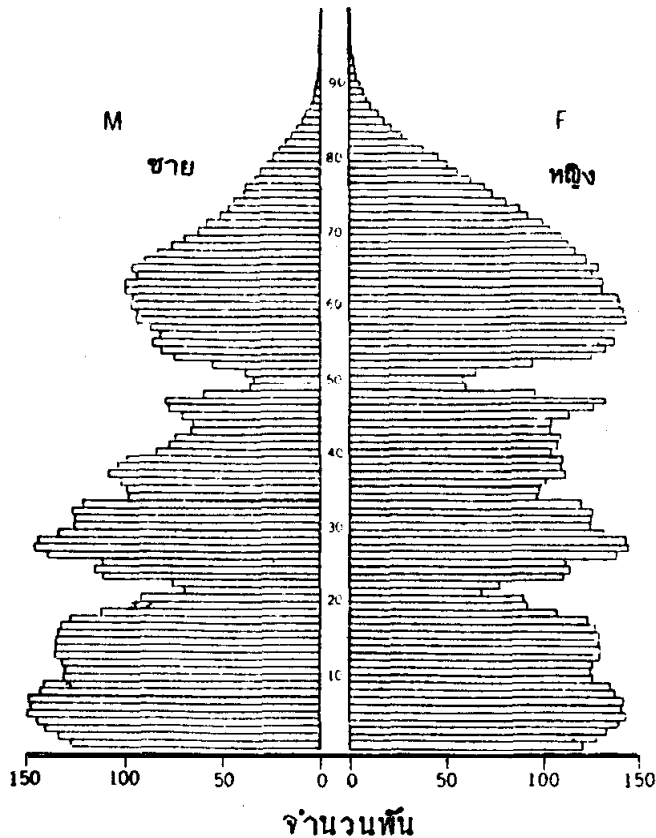
กลุ่มประชากรตามอายุ พิจารณาได้ดังนี้

— ฐานล่างกว้างแสดงว่ามีอัตราการเกิดสูง เช่น สาธารณรัฐอินเดีย ราชอาณาจักรไทยจำนวนประชากรอายุน้อยมีมาก

— รูปเจดีย์เรียวแคบตรงยอดมาก แสดงว่า กลุ่มวัยชรามีจำนวนน้อย เป็นลักษณะของประเทศที่กำลังพัฒนา

— ฐานเจดีย์แคบส่วนโค้งกว้างออกตรงกลุ่มอายุกลางคนหรือสูงอายุ แสดงถึงประเทศที่พัฒนา และมั่นคง เช่น สหราชอาณาจักร ฯ สวีเดน

— ถ้ากลุ่มอายุระหว่าง 40-45 ปี มีน้อยกว่ากลุ่มอื่น โดยเฉพาะเพศชาย แสดงว่า ผู้ชายในกลุ่มอายุขนาดนั้นได้สูญเสียชีวิตในสงครามโลกครั้งที่ 2 มาก เช่น ญี่ปุ่น และเยอรมันตะวันออก

โครงสร้างรูปปิระมิดประชากรเยอรมันตะวันออก

ประเทศที่มีกลุ่มประชากรวัยเด็กมาก เช่น ราชอาณาจักรไทยนั้นรัฐจะต้องรับภาระที่หนักในเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ถ้าประเทศใดกลุ่มวัยหนุ่มฉกรรจ์มากก็จะได้เปรียบในด้านกำลังคนที่จะเอาไปพัฒนาประเทศมากกว่ากลุ่มวัยสูงอายุ แต่ถ้าผู้สูงอายุมีประสบการณ์มาก มีพลังความคิดและความสุขุมรอบคอบ จะช่วยแก้ไขปัญหาคritical ของประเทศให้ลุล่วงไปด้วยดี

กลุ่มอายุของประชากรมีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐในประเทศที่พัฒนาแล้ว วัยทำงานจะเริ่มตั้งแต่วัยรุ่นสาวไปจนอายุ 60 ปี หรือกว่านั้น ส่วนประเทศด้อยพัฒนา วัยทำงานจะเริ่มตั้งแต่เด็ก ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้กำลังกายและจะหมดวัยทำงานเร็วกว่าปกติเพราะขาดกำลัง นอกจากนี้ยังต้องเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพด้วย คนวัยทำงานมีประโยชน์ต่อประเทศมากก็จริง แต่ถ้ามีมากเกินไปจนทำให้เกิดปัญหาคนว่างงานก็อาจจะทำให้มีผลต่อความยุ่งยากทางการเมืองได้เช่นกัน ผลิตให้สูงขึ้น มิใช่เป็นแต่ผู้บริโภคเท่านั้น

อัตราส่วนของประชากรต่อที่ดิน

จำนวนประชากรมีความสำคัญต่อการผลิตในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก จำเป็นต้องศึกษาถึงความหนาแน่นของประชากรด้วย เพราะเมื่อทราบอัตราส่วนของประชากรต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่หรือตารางกิโลเมตรแล้วจะช่วยให้พยากรณ์ ความเหมาะสม หรือแนวโน้มในการผลิตและการบริโภคได้ว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างแรงงานกับอาหารหรือไม่ เท่าที่สำรวจพบว่าประชากรของโลกมีความหนาแน่น 76.8 คน ต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 29.6 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร

การกระจายของประชากร (Population Distribution) *

ประชากรของโลกในปี พ.ศ. 2525 มี 4,586 ล้านคน คาดว่าในปี พ.ศ. 2543 จะมีประชากรประมาณ 6,168 ล้านคน โดยกระจายอยู่ในทวีปต่าง ๆ ดังนี้ ทวีปเอเชีย 2,563 ล้านคน ทวีปยุโรป 484 ล้านคน ทวีปแอฟริกา 471 ล้านคน ทวีปอเมริกาเหนือ 247 ล้านคน โอเชียเนีย 23 ล้านคน สาดินอเมริกา 360 ล้านคน และสหภาพโซเวียต 266 ล้านคน

ในอดีตเมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว ประชากรของโลกมีเพียง 10 ล้านคนเท่านั้น ต่อมาในสมัยเริ่มคริสต์ศักราช ประชากรของโลกเพิ่มเป็น 100 ล้านคน และในระยะก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีประชากรประมาณ 800 ล้านคน หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมจะมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วประมาณ พ.ศ. 2493 ประชากรได้เพิ่มขึ้น

* The World Almanac And Book of Facts 9 2523 และเอกสารจากสถาบันประชากรศาสตร์ จฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2525

เกือบ 5 เท่า และในปัจจุบันมีประชากรกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วโลก 4,586 ล้านคน (สิ้นปี 2525)

การกระจายของประชากรทั้งหมดนี้หนาแน่นไม่เท่ากัน บางแห่งมีประชากรเบาบาง และบางแห่งมีประชากรหนาแน่นมาก ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับสภาวะของสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการกระจายของประชากร มีดังนี้.—

1. องค์ประกอบทางวัฒนธรรม (Cultural factors) สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในอดีตมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เช่น การประดิษฐ์เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ทำให้มนุษย์เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตหนาว การรู้จักเลี้ยงอูฐและม้าทำให้มนุษย์อพยพเข้าไปอยู่ในเขตกึ่งแห้งแล้งหรือเขตแห้งแล้ง การขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลก็เป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์เข้าไปร่วมกันตั้งถิ่นฐานอยู่ได้เช่นเดียวกัน

2. องค์ประกอบทางสังคมวิทยา (Sociological factors) บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นจะเป็นเขตที่มีการพัฒนาทางด้านเทคนิค และนำทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น การถลุงโลหะ การสร้างเครื่องจักรต่าง ๆ ฯลฯ

3. องค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ (Historical factors) เป็นดินแดนที่มนุษย์เข้าไปตั้งถิ่นฐานในระยะแรก ได้แก่ บริเวณลุ่มแม่น้ำคงคา ลุ่มแม่น้ำไนล์ เพราะเป็นเขตที่มีดินและน้ำอุดมสมบูรณ์

4. องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ (Economic factors) บริเวณที่มีเศรษฐกิจดี ประชากรทำมาหากินไม่ฝืดเคือง มีรายได้สูงจะทำให้ประชากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้น

5. องค์ประกอบทางภูมิศาสตร์ (Geographical factors) ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศและความสูงต่ำของพื้นที่ ลักษณะภูมิอากาศ น้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ทรัพยากรของธรรมชาติ และทำเลที่ตั้ง

5.1 ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบ เป็นแหล่งผลิตอาหารที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม จะมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นกว่าบริเวณที่ราบสูงหรือเขตภูเขา เพราะทำการเพาะปลูกไม่สะดวก พื้นที่ทำการเพาะปลูกมีน้อย

5.2 ลักษณะภูมิอากาศที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ภูมิอากาศเขตร้อนปานกลางและเขตอบอุ่น ส่วนในเขตหนาวและแห้งแล้งหรือเขตร้อนชื้นจะมีประชากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบาง

5.3 แหล่งน้ำ ในอดีตมนุษย์ชอบตั้งถิ่นฐานในเขตลุ่มแม่น้ำ เพราะสะดวกในการเพาะปลูก แม้แต่ในปัจจุบันมนุษย์ก็ยังตั้งถิ่นฐานในเขตที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์หนาแน่นกว่าบริเวณที่แห้งแล้งและทุรกันดาร

5.4 ทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณที่มีทรัพยากรแร่ธาตุอุดมจะช่วยส่งเสริมกิจกรรมด้านการอุตสาหกรรม เช่น มีแหล่งแร่เหล็ก และถ่านหินมีจำนวนมากพอนอกจากนี้มีแร่ธาตุ น้ำมัน แร่รัตนชาติ เช่น เพชร พลอยและแร่ทองคำจะช่วยดึงดูดให้มนุษย์เข้าไปสำรวจและตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น

5.5 ท่าเลที่ตั้ง บริเวณที่ตั้งอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมขนส่ง เช่น ใกล้ถนน ทางรถไฟ แม่น้ำ ทะเล และมหาสมุทร ย่อมสะดวกแก่การเคลื่อนย้ายทำให้มีประชากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานหนาแน่น

องค์ประกอบที่ทำให้ประชากรตั้งถิ่นฐานเบาบาง มีดังนี้

1. บริเวณที่หนาวจัด ภูมิอากาศไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีฤดูเพาะปลูกสั้น ดินมีคุณภาพต่ำ การระบายน้ำไม่ดี เช่น เขตแอนตาร์กติกา กรีนแลนด์และทุนดราของทวีปอเมริกาเหนือ ยุโรป และเอเชีย

2. บริเวณแห้งแล้ง มีปริมาณน้ำฝนน้อยและไม่แน่นอน โดยเฉพาะในเขตทะเลทราย และกึ่งทะเลทราย ดินคุณภาพต่ำไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก

3. บริเวณร้อนชื้น มีฝนตกชุกมากเกินไป ทำให้แร่ธาตุในดินถูกชะล้างไปหมด บางครั้งเกิดน้ำท่วม มีมียุงและแมลงที่ทำให้เกิดโรคชนิดต่างๆ ลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นเกินไปทำให้รู้สึกอึดอัดไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เช่น ลุ่มแม่น้ำอเมซอน คองโก เกาะบอร์เนียว

4. บริเวณที่สูง ในเขตภูเขาหรือที่ราบสูง ไม่เหมาะแก่การคมนาคมขนส่งและการเพาะปลูก ชั้นดินบางและภูมิอากาศหนาวจัด

อัตราการเพิ่มของประชากรโลก ปัจจุบันประชากรของโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนเรียกว่า “ประชากรระเบิด” โดยเฉลี่ยใน 1 วันจะมีประชากรเพิ่มมากกว่า 144,000 คน

อัตราการตายของทารกลดน้อยลงเพราะความก้าวหน้าทางการแพทย์ นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษชื่อ มัลธัส กล่าวว่า “จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราทวีคูณหรือแบบอนุกรมเรขาคณิต คือ 2, 4, 8, 16, 32, 64” ในขณะที่อาหารผลิตเพิ่มขึ้นเป็นอัตราบวกหรือแบบอนุกรมเลขคณิต คือ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีอัตราการเพิ่มต่ำกว่าประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น สหราชอาณาจักร ฯ มีอัตราเพิ่มร้อยละ 0.4 ต่อปี แต่ประเทศไทยมีอัตราการเพิ่มถึงร้อยละ 3.2 ต่อปี แต่ปัจจุบันลดลงจากเดิมมาก คาดว่าในปี พ.ศ. 2524 ประชากรไทยจะมีอัตราเพิ่มร้อยละ 2.1 ต่อปี

ภาวะประชากรมากเกินไป หรือภาวะประชากรน้อยเกินไป

ภาวะประชากรมากเกินไปหรือภาวะประชากรน้อยเกินไปไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนหรือความหนาแน่นของประชากร แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเลี้ยงดูประชากรในเขตนั้น ๆ ให้มีความเป็นอยู่ที่ได้มาตรฐานเหมาะสม เช่น ประชากรในสหราชอาณาจักร ฯ มีความหนาแน่น 595 คน ต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 230 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จัดว่าไม่มีภาวะประชากรมากเกินไป เพราะประชากรมีมาตรฐานความเป็นอยู่ดี ส่วนประชากรในอินเดียมีความหนาแน่น ประมาณ 485 คน ต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 187 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จัดว่ามีภาวะประชากรมากเกินไป เพราะประชากรอดอยากและย้ายถิ่นอยู่เป็นประจำ ในเขตทุนดรามีเอสกิโม อาศัยอยู่เบาบางน้อยกว่า 1 คน ต่อ 1 ตารางไมล์ ถ้าไม่มีสัตว์ให้ล่าประชากรที่มีอยู่น้อยก็จะตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่ได้ และเกิดภาวะประชากรมากเกินไป

เขตความหนาแน่นประชากรโลก

ประชากรโลกมีความหนาแน่น 76.8 คน ต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 29 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่ของประชากรเกือบ 4/5 ของโลก ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตสำคัญ ดังนี้

1. บริเวณเอเชียตะวันออกและเอเชียใต้ ได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เกาหลี อินเดียและบังคลาเทศ
2. บริเวณยุโรปตะวันตกและยุโรปกลาง ได้แก่ สหราชอาณาจักร ฯ เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ฝรั่งเศส และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

3. บริเวณตะวันออกของทวีปอเมริกาเหนือ ได้แก่ บริเวณใกล้ชายฝั่งทะเลของประเทศสหรัฐอเมริกา และแคนาดา

บริเวณอื่นๆ ได้แก่ ปากแม่น้ำไนล์ และตามเมืองใหญ่ๆ เช่น เมืองบัวโนสไอเรส บอนเดวีเดโอ เซาเปาโล ริโอเดจาเนโร เรซไฟ เม็กซิโกซิตี เมลเบิร์น ซิดนีย์ ย่างกุ้ง ไซ่ง่อน เกาะชวาและกรุงเทพมหานคร

การกระจายของประชากรในทวีปต่างๆ ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 76 ตั้งถิ่นฐานอยู่ในทวีปเอเชียและยุโรป (ยูเรเชีย) ร้อยละ 10 อยู่ในทวีปแอฟริกา ร้อยละ 9 อยู่ในทวีปอเมริกาเหนือร้อยละ 5 อยู่ในทวีปอเมริกาใต้และน้อยกว่าร้อยละ 0.5 อยู่ในทวีปออสเตรเลียและหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก

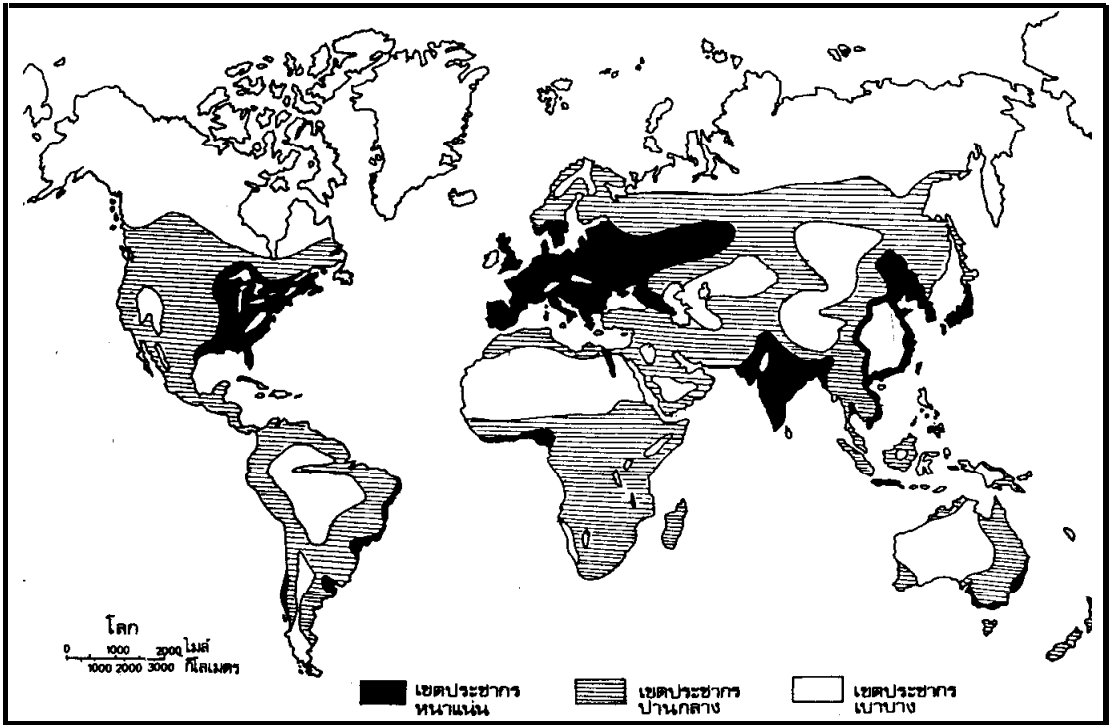
ก. การกระจายของประชากรในทวีปเอเชีย

ประชากรส่วนใหญ่ของทวีปเอเชียตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบ ที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบชายฝั่งทะเล ประเทศที่มีประชากรมาก ได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน อินเดีย อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น บังกลาเทศ สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน ฯลฯ

บริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานในทวีปเอเชียเบาบาง ได้แก่ เขตแห้งแล้งตอนกลางทวีปเอเชีย เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ที่ราบสูง เจอภูเขาสูง และเขตหนาวในไซบีเรียของสหภาพโซเวียต

ข. การกระจายของประชากรในทวีปอเมริกา ประชากรประมาณร้อยละ 85 ของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางด้านตะวันออก เพราะมีอากาศชื้น เป็นที่ราบใช้เพาะปลูกได้ดี นอกจากนี้ยังมีแร่เหล็กและถ่านหินเพื่อใช้ในกิจการอุตสาหกรรมด้วย เช่น นิวยอร์ก บอสตัน ฟิลาเดลเฟีย บัลติมอร์ ฯลฯ ส่วนบริเวณด้านตะวันตก และเขตหนาวตอนเหนือมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง เพราะเป็นเขตแห้งแล้ง ที่สูงและภูเขาและปริมาณน้ำฝนน้อย ยกเว้นบริเวณชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งมีฝนตกปานกลางและเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ เช่น ซีแอตเติล ปอร์ตแลนด์ ซานฟรานซิสโก ลอสแอนเจลิส ฯลฯ

2. การกระจายของประชากรในลาตินอเมริกา ประชากรในเขตนี้นับว่ามากตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่สูงตอนกลางซึ่งมีภูมิอากาศค่อนข้างเย็น ส่วนบริเวณชายฝั่งตะวันออกมีภูมิอากาศร้อนชื้นและด้านตะวันตกมีภูมิอากาศร้อนแห้งแล้ง มีประชากรตั้งถิ่นฐานเบาบาง

ประชากร : การกระจายและความหนาแน่นของประชากรในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

ในทวีปอเมริกาใต้มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นบริเวณชายฝั่งตะวันออก และที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ ได้แก่ เมืองริโอเดจาเนโร เซาเปาโล ซันทอส เรซิเฟ บัวโนส-ไอเรส มอนเตวิเดโอ ฯลฯ นอกจากนี้มีประชากรหนาแน่นบริเวณที่สูง เขตร้อน เช่น คาราคัส โบโกตา คิวโต และลิมา

บริเวณที่มีประชากรเบาบาง ได้แก่ เขตแห้งแล้งภาคตะวันตกของชิลี เปรู ตอนใต้ประเทศอาร์เจนตินา และเขตป่าที่บนที่ราบเขตศูนย์สูตร

ค. การกระจายของประชากรในทวีปยุโรป ประชากรส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบ เขตอุตสาหกรรม เมืองท่าพาณิชย์ และเมืองท่าขนถ่ายสินค้า เช่น ลอนดอน แมนเชสเตอร์ เลออาฟเวอระ รูอ็ง รอตเตอร์แดมออสโล มาร์ไชย์ เวนิส เนเป็ส ฯลฯ

สาธารณรัฐสังคมนิยมมีประชากรหนาแน่นในทวีปยุโรป โดยเฉพาะในเขตเมืองเลนินกราด โอดัชชา มอสโก คาร์คอฟ คีแอฟ และด้านตะวันตกของเทือกเขาอูรัล

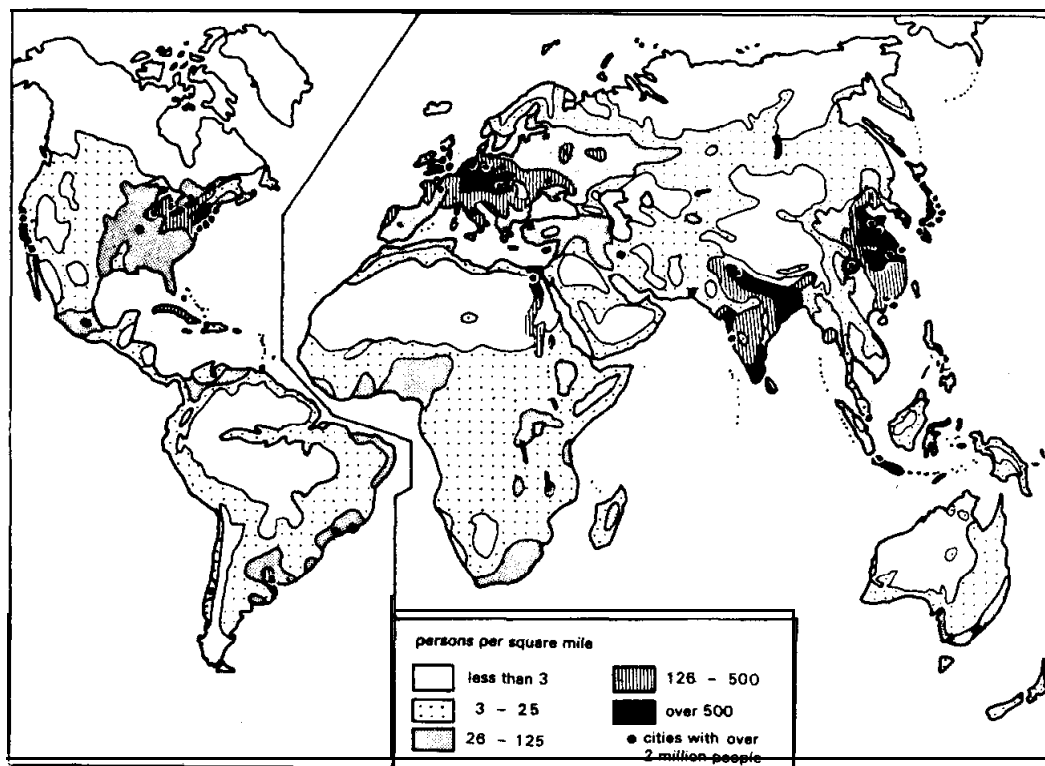
บริเวณที่มีประชากรเบาบาง ได้แก่ เขตพรมแดนระหว่างประเทศ ที่สูงและเทือกเขาสูง

ง. การกระจายของประชากรในโอเชียเนีย ทวีปออสเตรเลียมีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ที่เมืองซิดนีย์ เมลเบิร์น เป็นแหล่งเพาะปลูกและเขตอุตสาหกรรมสำคัญ นอกจากนี้ยังมีการคมนาคมขนส่งสะดวก ส่วนบริเวณที่ราบสูงภาคตะวันตกเป็นเขตแห้งแล้งแบบทะเลทรายและตอนเหนือทวีปเป็นเขตร้อนชื้นมีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่เบาบาง

นิวซีแลนด์มีประชากรหนาแน่นบริเวณที่ราบชายฝั่ง แหล่งแร่ธาตุ บริเวณเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เช่น ที่เมืองเวลลิงตัน อ็อคแลนด์ ไครส์เชิร์ช ดันนีดีน ฯลฯ

จ. การกระจายของประชากรในทวีปแอฟริกา บริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น ได้แก่ ที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไนล์ (โอเอซิสแห่งลุ่มแม่น้ำไนล์) บริเวณอ่าวกินี ส่วนเขตที่มีประชากรหนาแน่นปานกลาง ได้แก่ ภาคใต้ของทวีปแอฟริกา และที่ราบภาคตะวันออก เช่น ประเทศยูกันดา แซมเบีย ซิมบับเวโรดิเชีย แทนซาเนีย ฯลฯ

บริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่เบาบาง ได้แก่ เขตทะเลทรายสะฮารา ทะเลทรายคาลาฮารี และป่าดงดิบแถบลุ่มแม่น้ำคองโก

ประชากร : ความหนาแน่นและการกระจายของประชากรในภูมิภาคต่างๆ ของโลก

Source : Goh Cheng Leong., **Human and Economic Geography**. p. 5

